

VILÁG- TÖRTÉNET

6. (38.) évfolyam 2016. 4.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET FOLYÓIRATA

- **TÚRÓCZI TAMÁS**
A SPANYOL EXPANZIÓ LEHETŐSÉGEI ÉS KORLÁTAI JAPÁNBAN
- **MARÍA DEL MAR MUÑOZ GONZÁLEZ**
A PITAJA, A SÁRKÁNYGYÜMÖLCS SZEREPE
A JEZSUITA MISSZIÓK IDEJÉN A KALIFORNIAI-FÉLSZIGETEN
- **MONOSTORI TIBOR**
AZ ÚJVILÁG VÉGSŐ MEGHÓDÍTÁSA
- **SZABÓ-ZSOLDOS GÁBOR**
TENDENCIÁK NAGY-BRITANNIA DÉL-AFRIKAI
GYARMATPOLITIKÁJÁBAN
- **SZILÁGYI MAGDOLNA**
UTAZÁSOK SZENT MÁRTON NEVÉBEN
- **SZEMLE**
JAKÓ KLÁRA, PÉTERFI BENCE, GYÓNI GÁBOR ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Bottoni Stefano, Farkas Ildikó,
Katona Csaba, Martí Tibor,
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Anderle Ádám, Borhi László,
Erdődy Gábor, Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Pók Attila, Poór János

6. (38.) évfolyam 2016. 4.

TARTALOM

Távol s mégis közel. Az európai civilizáció esélyei a gyarmatvilágban	499
<i>Tanulmányok</i>	
Túróczy Tamás: A spanyol expanzió lehetőségei és korlátai Japánban, 1543–1640	503
María del Mar Muñoz González: A pitaja, a sárkánygyümölcs szerepe a jezsuita missziók idején a Kaliforniai-félszigeten, 1697–1768	527
Monostori Tibor: Az Újvilág végső meghódítása. Az <i>Araukánok</i> könyve Spanyolországban	547
Bán Mónika Edina: Emblémák és más elmésségek Mexikó barokk irodalmában. A társadalom és a kultúra kölcsönhatása Mexikóban a 16–17. században	571
Szabó-Zsoldos Gábor: Tendenciák Nagy-Britannia dél-afrikai gyarmatpolitikájában, 1846–1881	585
Semsey Viktória: Gabriel Carrasco argentin statisztikus feljegyzései latin-amerikai és európai útvjáról	611
<i>Visszhang</i>	
Szilágyi Magdolna: Utazások Szent Márton nevében. Zarándoklat, kulturális turizmus, örökségvédelem	629
<i>Szemle</i>	
Hogyan románosodott el Románia? (Jakó Klára)	641
Aki másnak árkot ás, avagy egy nagy beruházás forrásai (Péterfi Bence)	652
A kolonizáció mint történelmi jelenség (Gyóni Gábor)	655

Aki másnak árkot ás, avagy egy nagy beruházás forrásai¹

Elisabeth Gruber nem a 15. század vagy az írásos hagyatékban jóval gazdagabb kora újkor történetéből választott témát kötetéhez, hanem közép-európai szemmel irigylésre méltó módon a 14. századból, igaz, annak a legvégéről. Ugyanakkor nem a forrásadottságok miatt kénytelen-kelletlen általánosabb, a városi élet minden területére szükségszerűen kiterjedő tabló megrajzolására vállalkozni, hanem egy meglehetősen sajátos, nagyon is városias kérdéskört kíván körüljárni. Gruber érdeklődésének középpontjában az áll, hogy a közösség egészét átfogó, nagy horderejű beruházások miként érintették magát a közösséget, és miként birkóztak meg a felmerülő feladatokkal.

Vizsgálódásának helyszíne az osztrák–cseh határ közelében fekvő felső-ausztriai városka, Freistadt. A megvalósíthatóság reményét e kisváros kivételes forrásadottságai jelentik, a tényleges apropót pedig az ott fennmaradt, 1389–1392 között keletkezett számadások adják, amelyek szerencsés módon az építkezések befejeztével nem estek áldozatul sem a kortársak, sem pedig az utókor szelekciós kedvének, valamint megkímélték a természeti csapások és a háborúk is. Az említett számadások pedig történetesen ahhoz a nagy vállalkozáshoz szolgálnak kitűnő forrásul, amelynek keretében a Freistadt városát övező védműveket bővítették, vagyis a városfalon kívül egy összefüggő várakrendszert alakítottak ki. A kötetből mindent megtudhatunk az építkezések pénzügyi háttéréről a munkaszervezésen át egészen a benne tevékenyen részt vevő személyek köréig.

A szerző az első hét fejezetben röviden a nagy vállalkozás hátterét ismerteti az olvasókkal. Előbb vázlatosan a nagy, közösségi projektek módszertani-elméleti hátterére tér ki, majd szól Freistadt középkori viszonylatban rendkívül gazdag levéltáráról. Magától értetődően arról is találhatunk egy rövid fejezetet, hogy az Ausztriai Hercegség (1453-tól Főhercegség) életében miféle szerepet játszott a város: nem magánföldesúri kézben volt, hanem a tartományúr közvetlen kezelésében állt, aki a településen rezidenciával is rendelkezett. Ez utóbbi nyilván a település rendkívül kedvező földrajzi fekvésével magyarázható, hiszen a Duna völgyében zajló kereskedelem részben éppen Freistadton át talált utat magának északi irányba, a cseh területek felé. Különösen a só- és a vaskereskedelem szempontjából feküdt a város stratégiai tekintetben fontos helyen. A felsorolt tényezők ismeretében már világos, hogy 1277-ben – mások bosszúságára – miért nyerte el Freistadt az általános lerakati jogot, melynek bevételei a várost és természetesen a tartományúr jövedelmeit gya-

1 Gruber, Elisabeth: „Raüttung und außgab zum gepew.” *Kommunale Rechnungspraxis im oberösterreichischen Freistadt. Edition und Kommentar der Stadtgrabenrechnung (1389–1392)*. Mit einem Beitrag von Thomas Kühtreiber, Gábor Tarcsay und Michaela Zorko. Wien–Köln–Weimar: Böhlau Verlag, 2015. (Quelleneditionen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, 14.) 243 p.

rapították. Arról, hogy a befolyó pénzt miként vették nyilvántartásba, miként használták fel, bővebben egy beékelődő, a középkori városfalakról általánosabb kitekintést kínáló fejezet után olvashatunk. Szemmel láthatóan Gruber az egyik legfőbb szívügyének azt tekinti, hogy a városi számadások – mai szemmel nézve legalábbis – nem minden szempontból következetes világában rendet vágjon. Persze mindez azt is maga utána vonja, hogy nemcsak a város későbbi, szintén középkori számadásait, hanem az Ausztria-szerte keletkezett hasonló forrásokat is számba vegye. A 14. század végi, hasonló típusú forrással kapcsolatban nincs nehéz dolga, miután Freistadt mellett kizárólag Bécsben maradt fenn ebből az időszakból értékelhető mennyiségű és összehasonlítható felhasználható számadás (34. o.).

A számadáskönyvek aprólékos elemzése révén Gruber részletesen foglalkozik az-
zal is, hogy a nagy vállalkozáshoz kapcsolódó munkák elvégzése miként mehetett végbe a gyakorlatban. A freistadi építkezések során is megfigyelhető az a jelenség, amelyre másutt is találunk példát, nevezetesen hogy a munkálatokban egymással párhuzamosan nem egy, hanem akár több „építőmester” (*Baumeister*) is részt vállalt. A közvélekedéssel és a tisztség nevével némileg ellentétben azonban általában nem állandó foglalkozásról volt szó, hanem sokkal inkább egy meghatározott időre szóló feladatkörrel: az építőmesterek alkalmasint a munkaszervezés frontján, egyfajta „menedzserként” működtek. Egyszóval a logisztikáért, a munkásokkal és a nyersanyaggal kapcsolatos teendőkért felelhettek, nem maga az építészeti munka számított elsődleges feladatuknak (40. o.).

A városárokhoz kapcsolódó munkálatok során közreműködő *Baumeister* személyére nézve érdemes észben tartunk azokat a megállapításokat, amelyeket a városfalak építéséről, karbantartásáról tudunk. Jól ismert, hogy elsősorban azon városi polgárok feladata volt a városfalak rendben tartása, akik annak mentén rendelkeztek telekkel (ezek a polgárok nem az egész városfalért feleltek, hanem csak a „saját” szakaszukért). Arra a kérdésre, miszerint e polgárok feladata volt-e a városfalakon kívül az azt körülölelő vizesárok karbantartása is, telekkönyvek vagy más adatok híján egyértelmű választ nem adhatunk. Mert bármennyire is gazdag középkori és regionális viszonylatban a kisváros levéltára, olyan sűrű kontextust mégsem lehetséges teremteni, amely alapján igazán plasztikus életpályákat tudnánk feleleveníteni, telekkönyveket rekonstruálni. A szerző mindazonáltal ezen a helyen tartotta fontosnak azt, hogy megossa az olvasókkal összesen 42 *Baumeister* rövid, minden részletre kiterjedő életrajzát (42–52. o.), ami fáradozásának dokumentálására valójában elegendő, e fejezet mégis inkább a kötet második, függelékszerű részébe illett volna, s ilyen formában jócskán kilóg az első részből.

Megfelelő forrás híján (hely)történészek, régészek, műemlékvédelmi szakemberek szerte a nagyvilágban, de különösen a Lajtán innen csak álmodhatnak olyan lehetőségről, ami Elisabeth Grubernek megadatott. A számadáskönyvi bejegyzések alapján ugyanis a szerzőnek módjában állt az árok kialakításának pontos forgatókönyvét rekonstruálni. Mivel e számadások nem tervezetek, hanem tényleges kifizetések után születtek, nincs okunk a periodizációt megkérdőjelezni (52–59. o.). Persze, ahogy egyébként is sejthető volt, egy olyan nagy vállalkozás, mint a várost körülölelő vizesárkok ügye, ha másra nem is, de a már meglévő védelmi rendszerre is hatással volt: a városfal, illetve annak elemei (tornyok) részleges átépítésre szorultak.

A szerző gondosan elemzi az 1389–1392. évi építkezések különféle kiadási tételeit, így a nyersanyag, a szállítás és a munkabérek költségeit, külön figyelmet fordítva arra, hogy más középkori építkezésekre vonatkozó tudásunkkal összehasonlítsa eredményeit (60–77. o.). Mindeddig elsősorban a vizesárkok álltak Elisabeth Gruber érdeklődésének középpontjában, az ezután következő oldalakon azonban az olvasót meglepve nem kevés teret szentel annak,

hogy miként tartotta fenn a polgárság a városfalakat a közép- és kora újkorban (78–86., 96–104. o.). A fókusz megváltozása érthető: nyilván a forrásadottságok bírták arra a szerzőt, hogy ezt a témát is vizsgálódásának középpontjába állítsa. Már csak azért sem lehet szemrehányást tenni neki e döntéséért, mivel a vizesárok és a városfal egy egészet alkottak, még akkor is, ha ennek tudatosítása véleményem szerint több ponton elmaradt.

E fejezet mintegy ellentétként, a történeti részt ugyanakkor szervesen kiegészítve magában foglal egy régészeti-műemlékes szemmel íródott alfejezetet is, mely Thomas Kühtreiber, illetve tanítványai, Tarcsay Gábor és Michaela Zorko tollából Freistadt jelenleg is álló falait elemzi (87–96. o.). Minden diszciplínának, így a történeti, illetve a régészeti kutatásnak is megvannak a maga határai, éppen ezért volt okos gondolat alapján véve más szempontrendszerű kutatások eredményeit is a kötetbe beemelni. Éppen a kevésbé klasszikus régészeti, mint inkább a fennálló városfalak falszöveti vizsgálata alapján lehet nyugodt szívvel kijelenteni, hogy a városfal már a 13. század óta létezett, és feltehetően ezután legalább négy ízben újjíhatták meg. Csak sajnálhatjuk, hogy magának a vizesároknak a régészeti szempontú kutatására nem került sor, ami talán hasonlóképpen gazdagította volna a történeti források által nyújtott képet.

A kötet második részében a szerző elemzéseinek alapjául szolgáló városi számadáskönyveket tárja az olvasó elé példamutató módon. Egyrészt megtaláljuk itt a már említett 1389–1392. évi számadáskönyv átiratát, amelyhez Gruber igen alapos bevezetést, valamint jegyzetapparátust is készített (105–162. o.). E második rész hasonló logikát követ, mint az első, vagyis nem ragad meg az 1380–1390-as években, hanem – részben a már leírtakat ismételve, illetve kiegészítve – további részleteket tár fel a freistadti városi számadásokat illetően (163–196. o.). E fejezet egyúttal egy igen részletes és precíz kutatási segédletnek is tekinthető, amelyet mind a Freistadt tényleges pénzügyi hátterét kutatók, mind pedig a párhuzamok után vadászó, közép-európai várostörténettel foglalkozók a későbbiekben nagy haszonnal forgathatnak. Az igen alapos, már-már kodikológiai leírás azt is lehetővé teszi, hogy akár céltudatosan tematikai egységekre kereshessünk. Az időhatár jócskán túlmegegy a 14. századon (1386–1487), ami nyilvánvalóan a forrásanyag sajátosságainak tudható be. Ahogy az is, midőn megnézzük, mely időszakokat fedik le a freistadti városi számadások: dacára annak ugyanis, hogy a városi levéltár jól megmaradt, a cseh–osztrák viszonylatban szövevényesnek számító 1460–1470-es évek egyáltalán nincsenek jelen e forrástípusban, a számadások kétharmada az 1410–1440-es évekből származik. A kötetet gazdag bibliográfia, illetve hely- és személynévmutató zárja (197–243. o.), topográfiai kérdésekben egy térkép is segíti az olvasókat (226–227. o.).

A szűkre szabott tematikai kereteken belül a szerző valóban minden elképzelhető módon igyekezett forrásait kiaknázni. Valójában azonban éppen ez a szűkebb horizont az, ami kifogásolható, még ha azt vélhetően alapos indokkal, ugyanakkor az olvasókkal meg nem osztott okokból választotta is. A városi közösséget ugyanis nemcsak az építkezésekhez hasonló nagy vállalkozások alkalmával vizsgálhatjuk működése közben: számos más olyan esemény adódhatott egy város életében, amely az összefogást, a közös fellépést lehetővé vagy éppen szükségessé tette. Azontúl, hogy egy ilyen, szélesebb spektrummal rendelkező munka révén Freistadt is egy friss szemléletű monográfiával gazdagodott volna, a középkori várostörténeti kutatás számára is értékes előrelépést jelentene. Üdvözlendő lenne, ha a megkezdett kutatómunka hasonlóan szisztematikus módon folyna tovább, és esetleg akár az eredeti célkitűzés szellemében további területekre is kiterjedne. Minderre mutatkozik is esély, mivel Elisabeth Gruber habilitációs projektjének keretében ismét várostörténeti vizsgálatokra vállalkozik.

Péterfi Bence

CONTENTS

Far Away yet Near: The Chances of European Civilization in the Colonial World	499
<i>Studies</i>	
Tamás Túróczi: The Limits of the Spanish Expansion in Japan, 1543–1640	503
María del Mar Muñoz González: The Role of the Pitahaya, the “Dragon Fruit” at the Time of the Jesuit Missions in Lower California Peninsula, 1697–1768	527
Tibor Monostori: The Ultimate Conquest of the New World: <i>La Araucana</i> in Spain	547
Mónika Edina Bán: Emblems and Other Wittinesses in Mexican Baroque Literature: Interaction between Society and Culture in 16 th –17 th Century Mexico	571
Gábor Szabó-Zsoldos: Tendencies of Great Britain’s South African Colonial Policy, 1846–1881	585
Viktória Semsey: An Argentine Scholar in Europe and Latin America	611
<i>Echo</i>	
Magdolna Szilágyi: Travelling in the Name of Saint Martin: Pilgrimage, Cultural Tourism, Cultural Heritage Management	629
<i>Book Reviews</i>	
How was Romania „Romanianized”? (Klára Jakó)	641
The Written Sources of a Great Investment (Bence Péterfi)	652
Colonialization as a Historical Phenomenon (Gábor Gyóni)	655

SZERZŐINK

Bán Mónika Edina, PhD, középiskolai tanár, Xántus János Két Tanítási Nyelvű Középiskola • Gyóni Gábor, PhD, tudományos munkatárs, Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK • Jakó Klára, PhD, tudományos munkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet • Monostori Tibor, doktorandusz, Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK • Muñoz González, María del Mar, doktorandusz, Universidad Pablo de Olavide, Sevilla • Péterfi Bence, PhD, tudományos segédmunkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet • Semsey Viktória, habilitált egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem BTK • Szabó-Zsoldos Gábor, PhD, múzeumi kulturális menedzser, MODEM Modern és Kortárs Művészeti Központ • Szilágyi Magdolna, PhD, tudományos munkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet • Túróczi Tamás, doktorandusz, Szegedi Tudományegyetem BTK

Ára: 600 Ft
Előfizetőknek: 500 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél,
vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszáman: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható az MTA Bölcsészettudományi
Kutatóközpont Történettudományi Intézetében
(telefon: 224-6700/624, 626 mellék), illetve a Penna Bölcsész
Könyvesboltban (1053 Budapest, Magyar utca 40.,
telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2016-os évfolyamának megjelentetését
a Magyar Tudományos Akadémia és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja

nka

Nemzeti Kulturális Alap